

BİZANS VE İZMİR BEYLİĞİ MÜCADELESİ “MALİ VE SİYASİ BİR DEĞERLENDİRME”

Murathan KÖSEOĞLU*

Makale Geliş Tarihi: Mayıs 2024

Makale Kabul Tarihi: Haziran 2024

Öz

İzmir'de denizcilik faaliyetleri yürüten bir beyliğin kurucusu ve Türk tarihinin en önemli figürlerinden biri olan İzmirli Çaka Bey, 11. yüzyılın sonlarına doğru, o dönemde siyasi hayatının en zor dönemlerinden birini geçiren Bizans İmparatorluğu'na karşı bir mücadeleye girişmiş ve bu mücadelenin seyrinde İmparatorluğun mali durumu ve ekonomik arka planı hayati bir rol oynamıştır. Gençliğinin bir kısmını bu siyasi ortamda geçiren İzmir Beyi, Basileus'luk iddiasında Bizans'a karşı girişeceği mücadelede burada gördüklerini etkili bir şekilde İmparatorluğun dezavantajına kullanmayı başarmıştır. Bu araştırma makalesinde, Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi ve mali açmazın İzmir Beyliği ile ilişkilerindeki etkisi ve Çaka Bey'in Bizans'a karşı yürüttüğü faaliyetler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çaka Bey, I. Alexios, İzmir Beyliği, Peçenek, Konstantinopolis, Midilli Adası.

Struggle of The Byzantine and Principality of İzmir "A Financial and Political Assessment"

Abstract

Towards the end of the 11th century, Çaka Bey of İzmir, the founder of a maritime principality in İzmir and one of the most important figures in Turkish history, embarked on a struggle against the Byzantine Empire, which was going through one of the most difficult periods of its political life at the time, and the financial situation and economic background of the Empire played a vital role in the course of this struggle. Having spent part of his youth in this political environment, the Bey of Smyrna was able to effectively use what he saw here to the disadvantage of the Empire in his struggle against Byzantium in his claim to Basileus. In this research paper, the impact of the Byzantine Empire's political and financial dilemma on its relations with the Principality of Smyrna and Çaka Bey's activities against Byzantium will be assessed.

Key Words: Çaka Bey, I. Alexios, Principality of İzmir, Petcheneg, Constantinople, Mytilene.

* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, koseoglumurathan@gmail.com, ORCID No: 0009-0003-7089-5428.

GİRİŞ

Tarihe Türk Denizciliğinin öncüsü olarak geçmiş Çaka Bey'in Bizans İmparatorluğu'na meydan okuması ve bu süreçte elde ettiği kayda değer başarılar hakkında günümüzde önemli tarihçiler tarafından yazılmış monografiler ve makalelere bugün tarihçiler ve tarih severler olarak sahip bulunmaktayız ancak Çaka Bey hakkında yazılan eserlerin genelinde döneme ait kaynakların azlığından dolayı bu sürecin tarihini yazmanın zorluğundan da sıkça söz edilmiştir. Şüphesiz Dönemin en büyük tarih kaynağı ve Bizans Tarih Yazıcılığının en nadide eserlerinden biri olan Anna Komnena'nın Babası I. Alexios'un hayatını anlattığı Alexiad, bu zamana kadar Çaka Bey hakkında yazan tarihçilerin en büyük kaynağı olarak göze çarpmaktadır. Lakin birçok Bizanstinist'in bu eserle alakalı olarak öne sürdüğü tenkitler bu kaynağı ele alırken kullanılan verilerin diğer tarihi kaynaklar, belgeler ve yahut diğer tarihi materyaller ile karşılaştırılarak mantıksal ve kronolojik bir sağlamlasının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Alexiad haricinde Bizans'ın kitabi kaynakları arasındaki İoannes Zonaras'ın "Tarihlerin Özeti" eserinde de Çaka Bey hakkında yaklaşık bir paragraflık küçük bir anlatı mevcuttur. Bu iki kitabi eserin haricinde dönemle alakalı bazı belgelerde de İzmir Bey'inin Bizans ile arasındaki münasebetlere dair bilgiler günümüze ulaşmıştır. Zikrettiğimiz bu vesikalarla birlikte dönemin Bizans iç yapısına dair elimizde bulunan veriler de dikkate alındığı takdirde Çaka Bey'in kazanmış olduğu başarıların sebepleri ve onun izlemiş olduğu siyasi ve askeri politikaların temel aldığı noktalar daha iyi anlaşılabilir. Bu vesile ile İzmir Beyliğinin elde etmiş olduğu başarıların daha net anlaşılmasına katkı sunmak adına bu yazıyı kaleme almış bulunmaktayız.

İzmir'in Zaptından Önce Doğu Roma İmparatorluğunun Durumu ve Çaka

Doğu Roma İmparatorluğunun 1025 yılında vefat eden ve şüphe götürmez bir şekilde adını kendi devletinin uzun tarihindeki en büyük imparatorları arasına yazdırmış olan II. Basileos'un vefatından sonra, makalemizin konu aldığı dönemin İmparator'u I. Alexios'un tahta geçtiği 1081 yılı arasında geçen 56 senelik süreç içerisinde yaşanan hızlı inkıraz süreci bugün hepimizin malumudur. İmparatorluğun batı ve doğusunda yaşanan bu sancılı sürecin ve istikrarsız yönetimin devletin iç yapısını ne derecede yıpratmış da hem çağdaş kaynaklar hem de bu zamana kadar

yürütülen pek çok inceleme eserinde çeşitli noktalardan ele alınarak aydınlığa kavuşturulmuştur. Oldukça sarsıntılı geçen 56 yıl ardından tamamen dengesizleşmiş ve yıpranmış bir devlet mekanizması ile karşı karşıya kalan I. Alexios'un iç ve dış tehditlere karşı sergilediği başarılı direniş ve kendisinden evvelki tahribatı yaratan selefleri aksine devletin Makedon hanedanı dönemindeki merkezîyetçi devlet yapısını değiştirme pahasına ürettiği çözüm yolları, nihayet bu tahripkar 56 yılın yaralarını saran ve Doğu Roma İmparatorluğuna son altın günlerini yaşıatan 104 yıllık kesintisiz bir hanedanın temellerini atmıştır.

Saltanatı süresince ortaya koyduğu yönetim stratejileri başarılı meyveler verecek olsa da I. Alexios'un ilk kez yönetim erkini eline aldığı dönemde karşı karşıya kaldığı ufuk oldukça müphemdi. İmparatorluk hazinesi Anna Komnena'nın anlatısından da anlaşılacağı üzere I. Alexios'un selefleri döneminde o kadar kötü idare edilmişti ki artık hazine odasının kapısının dahi kitlenmesine gerek görülmemiştir.¹ Mali sistem aksamakta,² ordu mevcudu inanılmaz boyutlarda küçülmüştü. Donanma ise mevcut tehditler ile baş edemeyecek derecede yıpranmış hale gelmişti.³ Bahsettiğimiz bu iç çürümenin yanı sıra devleti batı, doğu ve kuzey yönünde tehdit eden güçlü rakiplerinin saldırıları da İmparatorluğun varlığını ciddi biçimde tehdit ediyordu.

Ele alacağımız sürece kadar, İmparatorluk Norman ve Peçenek saldırılarını bertaraf etmek amacı ile kiralanacak askeri birliklerin ücretlerini karşılamak adına kiliseye ait kutsal eşyaları dahi müsadere etmek zorunda kalmış ve⁴ δικέρατον/dikeraton, ἐξάφολλον/eksafollon, συνήθεια/sinithia ve ἐλατικόν/elatikon adlarını taşıyan yeni ek vergileri yürürlüğe koymuştu,⁵ bunlara ek olarak da ancak 1092 yılında velayet prens İoannes'in taç törenine denk gelen bir süreçte yapılacak olan sikke reformu sonrası düzelme eğilimine girecek olan para değerindeki büyük dengesizliklerle baş etmek durumunda kalmıştı⁶. Batıdaki Norman

¹ Komnena 2021,147

² Ostrogorsky 2017, 341-342; Dönemin İktisadi- Mali Vaziyeti ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Oikonomides Nicholas, "The Role of the Byzantine State in the Economy (The Economic History of Byzantium From the Seventh through the Fifteen Century)", ed. Angeliki E. Laiou, *Dumbarton Oaks Studies XXXIX*, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C, U.S.A, 2002

³ Ostrogorsky 2017, 330

⁴ Ostrogorsky 2017, 345

⁵ Ostrogorsky 2017, 341

⁶ Laiou ve Morrişon 2020, 171

tehdidini engellemek adına Venediklilerle anlaşarak donanmalarının ticari imtiyazlar karşılığı kiralanması durumu⁷ devletin bilhassa deniz kuvvetinin ne denli zayıflamış olduğuna delalet etmektedir. Bu süreçte verilen mücadelenin Norman ve Peçenek ayağı büyük çoğunlukla kara harpleri üzerinden şekillenmiştir. Ancak bu unsurların karadan abluka altına aldığı Bizans, İzmir'in Türk Denizci Beyi Çaka'nın da mücadeleye katılması üzerine bu kez de Ege Denizinde açılan yeni bir cephede harp etmek durumunda kalmıştır.

Çaka Bey hakkındaki malumatımıza göre kendisi Malazgirt zaferinin sonrasında gerçekleşen Anadolu'daki Türk akınlarında faaliyet göstermiş bir Türk Bey'i olarak bu mücadeleler esnasında Alexandros Kabalikos tarafından tutsak edilmiş ve İmparator Nikephoros Botaneiates'in huzuruna çıkartıldığında kendisine "*Protonobilissimos*" ünvanı ile birlikte pek çok armağan ihсан olunmuştur.⁸ Çaka Bey'in Konstantinopolis'te geçirdiği süre boyunca Yunanca 'ya ileride düşmanları ile diplomatik görüşmelerinde Homeros'tan alıntı yapabilecek kadar hakim olduğu bizzat İmparator Alexios'un kızı Anna Komnena'nın yapıtındaki anlatıdan anlaşılmaktadır.⁹ Keza bu dönemde saray erkanı içerisinde geçirdiği süre de göz önüne alındığında düşüncemize göre yukarıda bahsini etmiş olduğumuz devletin dengesiz vaziyetteki iç dinamiklerine muhtemelen Yunanca kadar hakim olmuş olduğu söylenebilir. Zira bizce bizzat devletin kötü vaziyetteki mali yapısına karşı alınan tedbirlerden biri olan soyluluk sanına sahip kişilere yapılan yıllık ödemelerin (Roga) I. Alexios'un başa geçişinden sonra tamamen durdurulmasından¹⁰ kuvvetle muhtemel kendisi de etkilenmiştir.¹¹

⁷ Komnena 2021, 129

⁸ Komnena 2021, 220

⁹ Komnena 2021, 221

¹⁰ Oikonomides 2002, 1021

¹¹ Bize bunu düşündürten husus Alexiad'ta Çaka Bey ve Konstantinos Dalassenos arasında geçen konuşmada Çaka Bey'in Dalassenos'a hitaben "*Ne var ki Alexios Komnenos'un devlet dizginlerini eline geçirmesinden bu yana her işim bozuldu. İşte şimdi benim giriştiğim düşmanca tutumun nedenini sana açıklamaya geldim. Bunu İmparator da öğretilmiş ve eğer ortaya çıkan düşmanlığa bir son vermek istiyorsa, benim hak kazanmış olup da sonra yoksun bırakıldıklarımın tümünü bana versin*" şeklindeki konuşmasıdır. Komnena 2021, 220; Bu ayrıcalıkların iptali devletin bütün soylulara yapılan "Roga" adlı ödemelerin iptali kapsamında olmalıdır. Bunun yanı sıra dönemin tarihini yazmış önemli bir diğer müellif İoannes Zonaras'ın eserinde de Komnenosların iktidarı ele geçirmelerinin ardından

Çaka Bey İmparatorluk'taki prestijli konumunu yitirmesinin ardından Bizans'tan ayrılarak kendi liderliğinde müstakil bir siyasi organizasyon vücuda getirme uğraşı içine girmiştir.¹² Burada Çaka Bey'in neden Selçukluların emrine girmeyerek müstakil bir siyasi yapı oluşturmak için çabaladığının cevabı onun hırslı şahsi yapısından ileri gelmiş olabilir,¹³ bunun yanı sıra bizce Bizans devletinin zayıf iç yapısını bilmesinin de etkisi ile gerçekten de Konstantinopolis tahtını bir şekilde ele geçirmesinin imkânsız değil aksine ihtimaller dahilinde olduğuna kanaat getirmiş ve bunun için ilk adım olarak kendisinin liderlik ettiği bir siyasi teşekkül meydana getirmeye başlamıştır.

İzmir'in Beyliğinin Teşekkülü ve Ege'deki İlk Mücadeleler

Çaka Bey'in Beyliğini İzmir'de kurmasının temelde iki ana nedeni olduğu düşünmekteyiz bunun ilk nedeni kuracağı siyasi teşekkülün denizcilikle uğraşacağından dolayı gemi yapımına müsait bir ortama sahip olması, ikincisi ise bölgede kendisini kısıtlayacak başka bir siyasi yapının olmamasıdır. Bu nedenle de bölgede yoğun bir Türk nüfusun olduğu lakin Efes'te faaliyet gösteren Tanrıvermiş Bey hariç Çaka Bey'i kısıtlayacak hiçbir rakibin olmadığı İzmir bu iş için biçilmiş kaftan olmuştur.¹⁴

İzmir'de tanışmış olduğu yerli bir gemi ustasının yardımıyla çok sayıda tekne ve 40 adet avcı gemisinden müteşekkil bir filo inşa ettiren Çaka bu donanma ile İzmir çevresindeki Klazomenai/Urla ile Phokaia/Foça şehirlerine ilk akınlarını gerçekleştirmiş ve pek zorluk yaşamadan bu şehirleri kontrolü altına almıştır. Buraların zaptından sonra İzmir Bey'inin Mtylene/Midilli Adasına gerçekleştirdiği saldırıların neticesinde İmparator I. Alexios, Çaka'nın İzmir ve çevresindeki faaliyetlerinden haberdar olmuştur.¹⁵ Bunun üzerine Bizans'ın Çaka Bey'in oluşturmuş olduğu tehdidi bertaraf etmede aldığı önlemler askeri dolayısı ile de mali ve de siyasi olmakla birlikte bu önlemlerin yalnızca siyasi ayağı İmparatorluğa Çaka tehdidinin ortadan kaldırılmasında net bir fayda göstermiştir.¹⁶ Yukarıda bahsettiğimiz dengesiz devlet maliyesi I.Alexios'un saltanatının ilk 10-15 yılında onun çeşitli cephelerde verdiği mücadelelerde elini kolunu bağlamış

İmparator Botaniates'in emir ve işlemlerinin birçoğunu iptal ettirdiklerine dair bir anlatı mevcuttur; Zonaras 2008, 161

¹² Kurat, 1966, 24

¹³ Ayönü 2009, 3

¹⁴ Ayönü 2009, 3-4

¹⁵ Komnena 2021, 218

¹⁶ Ayönü 2009, 4-5

ve ancak çok sert tedbirler, devlet geleneğinde alışıla gelmemiş olan bir takım uygulamalar vs. ile devletin varlığını sürdürmeye muvaffak olabilmıştır.

Malazgirt yenilgisinin üzerinden geçmiş olan on küsur senelik süreçte devletin askeri gücünün esas kaynağı olan Anadolu'nun neredeyse tamamının yitirilmiş olmasından dolayı ordunun bel kemiğini ve en vurucu kısımlarını para karşılığı tutulan yabancı askerler oluşturmaktaydı.¹⁷ Bu nedenle de devletin varlığını koruması için sürekli bir sıcak para akışına ihtiyacı olmuştur, ancak paradaki değersizleşme ve bozuk vergi nizamı bu noktada imparatorluğun etkin bir mücadele yürütmesinin önünde büyük bir engeldi.¹⁸ Çaka'nın İzmir'de vücuda getirmiş olduğu 40 avcı gemisi ve çeşitli teknelerden oluşan donanma her ne kadar göze çok da büyük gözükmese bile 1081 yılında Bizans'ın Venedik'ten istemek zorunda kaldığı donanma yardımında yer alan 60 parça gemiden yalnızca 15'inin savaş gemisi oluşu¹⁹ Bizans donanmasının ne derece güçsüz bir konuma düştüğünü gözler önüne sermektedir. Norman tehlikesinin atlatılmasının ardından Tuna bölgesinde cereyan eden Peçenek harpleri de devletin zaten az olan mali kaynaklarının büyük çoğunluğunun kara ordularına ayrıldığını bize düşündürmektedir. Bu nedenle de Çaka'nın Ege denizinde icra etmiş olduğu aktif görevler esnasında Bizans'ın sahip olduğu deniz gücü ile 1081'deki Bizans deniz gücü arasında çok muazzam bir uçurum olması pek muhtemel görünmemektedir. Bizim düşüncemize göre Çaka'nın nezdinde Konstantinopolis Basileus'u olmanın o kadar da imkânsız olmayan bir şey olmasındaki temel nedenlerden biri de Bizans'ın bu tarz bir strateji karşısında ona büyük bir reaksiyon veremeyeceği yönündeki öngörüsünden kaynaklanmış olsa gerek ve nitekim Bizans tarafından alınan hiçbir askeri önlemede Çaka Bey'e tam olarak diz çöktürülemeyecektir.

Çaka Bey'in Civar Adalara Akınları ve İzmir Beyliğinin Gelişimi

Klazomenai/Urla, Phokaia/Foça ve Mtylene/Midilli saldırılarının ardından Çaka Bey bu kez de Chios/Sakız'a saldırarak burayı işgal etmiştir. Bunun üzerine İmparator I.Alexios, Nikephoros Kastamonites komutasındaki bir filoyu İzmir Bey'inin üzerine yollasa da bu saldırıda muvaffak olamayarak önemli bir yenilgi almasının yanında Anna

¹⁷ Ostrogorsky 2017, s.330

¹⁸ Haldon 2017, 209; Laiou ve Morrisson 2020, 171

¹⁹ Nicol 2000, 55

Komnena'nın anlatısından da anlaşıldığı üzere Kastamonites'in emrindeki gemilerden birçoğuna da Çaka Bey tarafından el konulmuştur.²⁰ Çaka Bey'e karşı alınan bu yenilginin haberi Konstantinopolis'e ulaştıktan sonra bu kez İmparator, akrabası olan Konstantinos Dalassenos'un komutasında yeni bir filoyu Çaka Bey'in üzerine yollamıştır. Bu zat bir yandan Çaka'nın adanın hisarına yerleştirmiş olduğu garnizona karşı karadan bir saldırı başlatmış, diğer yandan da Çaka'nın Sakız'a hareket ettiği haberinin alınması üzerine Komutan Opos komutasındaki deniz kuvvetlerini düşman filosu ile karşılaşırca saldırması emri ile Çaka Bey'e karşı sevk etmiştir.²¹ Buradaki çift cepheli saldırının amacı Dalassenos'un henüz hisarı ele geçirememesinden dolayı denizden Çaka Bey'in filosunu oyalayarak zaman kazanmak istemesi olmalıdır. Zira Çaka Bey'in o esnada adada bulunmamasının yarattığı avantajdan faydalanmak için Bizans tarafı acele etmekteydi.²² Lakin deniz birliklerinin başında bulunan Opos, Çaka'nın filosunun uygulamış olduğu taktikten dolayı²³ saldırıdan çekinerek adaya doğru geri dönmesi bu oyalama seferinden bir sonuç çıkmamasına neden olmuştur.

Çaka Beyin donanmasının da adaya ulaşmasının ardından bu kez taraflar arasında bir kara harbi vuku bulmuş ve Flander'lı atlı süvarilerin de Bizans birliklerine katıldıkları bu mücadelede orta çağ tankları pek başarılı olamayarak, Türklerin direkt olarak süvarilere değil de atlara nişan alması üzerine ağır zırhlarının at üstünde kendilerine sağlamış olduğu avantaj bu kez bir dezavantaja dönerek bunların pek çoğunun ölümüne neden olmuştur. Ağır zırhlı Avrupa şövalyelerinin aldığı yenilgiyi gören ordudaki Bizans askerleri de korkarak geri çekilmek durumunda kalmışlardır. Düşmanın geri çekilmesi üzerine Çaka Beyin birlikleri ilerleyerek Bizans donanmasına ait bazı gemileri ele geçirmeye muvaffak olunca karşı tarafın askerleri arasında bir infial meydana gelmiş ve panik içerisinde gemilerine çıkarak demir alan Bizans askerleri Konstantin Dalassenos'un emri üzerine Bolissos hisarına yelken açmak üzere hazırlıklara girişmişlerdir. Dalassenos'un amacını o esnada Bizans ordusu içerisindeki İskitler (burada muhtemelen Bizans ordusu içerisindeki

²⁰ Komnena 2021, 218

²¹ Komnena 2021, 218-219

²² Komnena 2021, 218, Kurat 1966, 30

²³ Çaka Bey Donanmasındaki bütün gemileri uzunca bir zincir vasıtası ile birbirlerine bağlattırarak olası bir saldırı durumunda gemilerden herhangi birinin kaçması yahut da ilerleyiş düzenini bozmasının önüne geçmiştir. Komnena 2021, 219

Peçenek ve Uz paralı askerler kastedilmektedir.²⁴⁾ Çaka'ya bildirince Çaka Bey'de elli kişilik bir gözcü ekibini Dalassenos'un donanmasını kontrol etmek amacı ile görevlendirdikten sonra Bizans komutanını barış koşullarını görüşmek üzere ertesi günü ordugahının ucuna davet etmiştir.²⁵

İkilinin arasında geçen görüşmeler Anna Komnena'nın eseri Alexiad'da yer aldığı şekli ile günümüze ulaşmıştır. Konuşmanın detaylarını uzun uzadıya burada aktarmamıza gerek olmamakla birlikte ikili arasında bir barış antlaşması olmamış²⁶ ve Çaka Bey gün doğumuyla birlikte adadan ayrılarak İzmir'e yelken açarken, Konstantin Dalassenos'da Midilli adasına doğru hareket etmiş ve iki taraf da gelecek çatışmalar için güç toplamaya girişmişlerdir.²⁷

Bu çatışmanın ardından Çaka Bey donanma gücünü artırarak Ege Denizindeki adalara çeşitli saldırılar düzenlemiş ve Nikephoros Melissenos komutasındaki Bizans donanmasının Adriyatik'teki Dalmaçya şehirlerini Sicilya'dan gelecek saldırılar için müdafaaya gönderilmesinden yararlanarak Sakız'ı, Samos'u ve Rodos'u hakimiyeti altına almıştır.²⁸ Muhtemelen bu süreçte Çaka Bey'in Patmos adasına da saldırılar düzenlediğini bu dönemde orada bulunan Christodoulos adlı bir din adamından öğrenmekteyiz. 1088 yılında İmparatorluk tarafından Patmos adasının kendisine bağışlanmasının ardından Christodoulos burada etrafi duvarlarla tahkim edilmiş bir manastır inşa etmiştir.²⁹ Lakin Çaka Bey'in adaya saldırmasının ardından Mayıs 1092 civarında Patmos'u terk ederek Eğriboz Adasına gitmiştir.³⁰ Christodoulos 1091'in mayıs ayından itibaren Türk denizcilerin saldırılarından bahsetmektedir.³¹

Çaka'nın Sakız mücadelesi sonrasında bahsettiğimiz adaları alması üzerine Ege'de göstermiş olduğu aktif fetih siyaseti ve elde etmiş olduğu

²⁴ Kurat 1966, 34

²⁵ Komnena 2021, 219-220

²⁶ Dönemle alakalı ana kaynağımız olan Alexiad'da aktarılanlara göre Konstantinos Dalassenos İmparator Alexios'un Çaka'ya karşı olan mücadelede donanmanın Büyük Dukası olarak atamış olduğu İoannes Doukas'ın gelişini beklediği için Çaka ile olan görüşmesinde İzmir Bey'i tarafından önerilen barış şartları ile alakalı olarak müspet veyahut menfi bir cevap vermemiştir; Komnena 2021, 220-221

²⁷ Komnena 2021, 220-221

²⁸ Zonaras 2008, 165; Kurat 1966, 41

²⁹ Thomas ve Hero 2000, 565

³⁰ Thomas ve Hero 2000, 453

³¹ Güneş 2023, 442

güç neticesinde Bizans karşısında yaratmış olduğu tehdit unsuru batıdan Konstantinopolis'e kadar ulaşan Peçenek tehlikesi ile de birleşince Bizans İmparatorluğuna kuruluşundan itibaren yaşadığı en büyük ölüm kalım mücadelelerinden birini verdirmiştir. Meşhur Rus Bizantinist Th. Uspensky İzmir Beyliğinin ve Peçeneklerin Bizans üzerinde yaratmış olduğu tehdit hakkında: "1090-91 kışındaki Alexios Komnenos'un durumu ancak, İmparatorluğun Osmanlılar tarafından Konstantinopolis'in bütün yönlerden kuşatılıp dışarı ile bağlantısının kesildiği günlerle karşılaştırılabilir." diye yazmıştır.³² Uspensky bu görüşünde pek de haksız sayılmaz zira Peçeneklere karşı yürütülmüş olan bir savaştan zaferle Konstantinopolis'e dönmüş olan İmparator I.Alexios³³'un dillere destan Konstantinopolis'inin etrafı kısa bir süre sonra Peçenekler tarafından sarılmış ve Anna Komnena'nın anlatısı üzerine Bizanslılar kentin kapılarını ikide bir gerçekleşen Peçenek akınları nedeniyle açamaz hale gelmiştir.³⁴

İmparatorluğun yaşamış olduğu bu büyük sıkıntı süreci ile alakalı olarak Anna Komnena haricinde günümüze ulaşmış olan bir diğer tarihi vesika da bu esnada Konstantinopolis'te bulunan Antakya Patriği İoannes'in imparator I. Alexios ile gerçekleştirmiş olduğu bir görüşmenin metnidir. Bu görüşmede I.Alexios İmparatorluğun başına gelen bu korkunç olaylar karşısında Antakyalı İoannes'e halkın tepkisini sorar, İoannes ise Alexios'a kendisinin Basileus olmasından evvel girişmiş olduğu mücadelelerde aldığı başarılarından dem vurarak tahta çıkmasının ardından gerçekleştirmiş olduğu devlet geleneğine ters düşen kilise mallarının iki kez müsadere edilmesi ve halkın üzerine yüklenen büyük vergi sorumluluklarından şikayet ederek Tanrı'nın artık Basileus'u korumadığını iddia eder.³⁵ Fransız Bizantinist Gautier'e göre İoanna'nın konuşmasındaki kilise malları vurgusu ve metindeki çeşitli pasajlar İzmir Bey'i ve Peçenekler karşısında parası tükenen İmparatorun kutsal mallara tekrardan el koymayı düşünmüş olabileceği ve İoanna'nın bu tarz bir girişimi engellemeye çalıştığını göstermektedir.³⁶ Yukarıda bahsettiğimiz iç dinamikler de göz önüne alındığı takdirde bu tarz bir girişimin yaşanmış olma ihtimali daha da kuvvetlenmektedir.

³² Vasiliev 2017, 440

³³ Burada bahsettiğimiz savaş Konstantinopolis yakınlarında cereyan eden Khoirobakkhoi/Çatalca civarında gerçekleşmiş olan Peçenek- Bizans çatışmasıdır; Komnena 2021, 231-233

³⁴ Komnena 2021, 235

³⁵ Gautier 1970, 7

³⁶ Gautier 1970, 16

İmparatorluğun hem karada hem de denizde yaşamış olduğu bu sancılı sürece ek olarak Çaka Bey'in Peçeneklerle giriştiği diplomatik faaliyetler neticesinde onları Gelibolu yarımadasını işgal için kıskırtması ve Anadolu'dan İmparatorluk ordusuna katılmak için hareket etmiş olan ücretli Türk birliklerinin Konstantinopolis'e ulaşmasına engel olmak için giriştiği faaliyetler, zaten hali hazırda büyük bir sıkıntı içerisinde olan I. Alexios'un daha da büyük bir stres altına sokmuştur. Ancak İmparatorluk varlığını tehdit eden bu süreci atlattırmayı başarabilmiştir. Peçeneklerin Konstantinopolis'e kadar sokulmuş oldukları askerî harekât, mevsim koşullarının değişmesi nedeni ile bir sonraki bahar dönemine ertelenerek şimdilik (bahsettiğimiz 1090/91 kışı her ne kadar İmparatorluk için çok zorlu geçmiş olsa da) İmparator Alexios'a bir müddet süre kazandırmış ve bu süreyi iyi değerlendirmek için uğraşan imparator ulaşabildiği her yerden ücretli asker getirebilmek adına diplomatik faaliyetlere girişmiştir.³⁷

Kışın ardından İmparator'un düşüncesine göre batıdan Peçeneklerin ve güneyden de Çaka Bey'in başkente doğru ortak bir saldırı düzenleneceği tahmin edilmekteydi bu nedenle de Alexios her iki yönden gelmesi beklenen düşmanlara karşı etkin bir mücadele sürdürebilmek adına hem Peçeneklerin beklediği güzergâha hem de denizden gelmesi beklenen İzmir Bey'inin denizcilerine rahat müdahale edebileceğini düşünmüş olduğu Ainos/Enez'i ele geçirerek burada bir ordugâh kurdu. Bu girişimlerin ardından Peçeneklerin gelmekte olduğunu öğrenen İmparator Alexios gelen birlikleri tetkik etmek adına Peçenek ordusunu gözetlemek üzere Ainos/Enez'den ayrılmış ve düşman ordusunu gördükten sonra elindeki birliklerin düşman asker sayısına nazaran çok küçük olmasından dolayı korkuya kapılmıştır. Ancak Peçenek ordusu direkt olarak Bizans birlikleri ile bir mücadeleye girişmeksizin Lebunion şehri civarında mevzi alıp beklemeye başlamışlardır. Burada Peçeneklerin az sayıdaki düşman kuvvetleri üzerine doğru yürümek yerine hareketsiz kalmayı tercih etmelerinin nedeninin Çaka Bey'in gelişini beklemelerinden ileri geldiği düşünülmüştür.³⁸

Peçeneklerin bekleyişi esnasında değişik bir yönden gelen ve Anna Komnena tarafından sayıları yaklaşık kırk bin kişi olarak verilen başka bir Türk kavmi olan Kumanlar ile anlaşarak desteklerinin sağlanması

³⁷ Komnena 2021, 235-236

³⁸ Kurat 1966, 42

neticesinde Bizans için kesin bir yenilginin eşiğinden dönülmüştür. Bu esnada Çaka Bey'in donanmasının niçin bölgeye intikal etmediği tam olarak bilinmemekle birlikte donanmanın vaktiyle hazırlanamamış olması yahut da kötü hava koşullarının harekate engel olduğu düşünülmüştür.³⁹ Peçenek belasının atlatılmasının ardından İmparator I.Alexios, Çaka Bey hakkında kendisine gelen malumat üzerine batıda şuan için İmparatorluğa karşı direkt bir tehdit bulunmamasının da verdiği müsait durumu fırsat bilerek elindeki bütün gücü İzmir Bey'ini adalardan ve Batı Anadolu'dan atmak için seferber etmeye başlamıştır.⁴⁰

Midilli Muharebeleri, Abydos Kuşatması ve Çaka Bey'in Vefatı

İmparatorluğun Peçeneklere karşı kazandığı muharebe neticesinde yukarıda da belirttiğimiz üzere I. Alexios'u tehdit eden tek unsur olarak güneydeki İzmir Beyliği ve donanması kalmıştır. Batıdaki muharebelerin ardından müttefiklerinin kıyımdan geçirilmesi Çaka Bey üzerinde herhangi bir umutsuzluk yaratmamış, aksine bahsettiğimiz dönemin baş kaynağı olan Anna Komnena'nın anlatısına göre kendisini Basileus ilan ederek imparatora özgü bir şekilde giyinmeye başlamış⁴¹ beri yandan da kızını Anadolu Selçuklu Sultan'ı I. Kılıçarslan ile evlendirerek politik nüfuzunu artırmak için çabalamıştır.⁴² Çaka'nın bu faaliyetleri ve hazırlanmakta olduğu büyük donanmanın haberi Konstantinopolis'e ulaştığında İmparator I.Alexios'da Çaka'yı adalardan ve İzmir'den atmak için karşı bir hazırlığa girişerek donanmanın başına geçmesi için o esnada Epidamnos/Draç'ta bulunan kayınbiraderi İoannes Doukas'ı çağırarak 1092 baharında girişilecek hareketin kumandanlığını tevdi etmiştir.⁴³

İmparatorun tavsiyesi üzerine Doukas Midilli'ye karadan, donanmayı komuta eden Dalassenos ise denizden hareket ederek buraya varmışlar ve derhal o esnada adayı savunan Çaka Bey'in kardeşi Yalvaç'a karşı girişilecek muharebe için hazırlıklara başlamışlardır. İlk birkaç saldırının ardından Çaka Bey'de Midilliye gelerek savunmanın komutasını kendi eline almış ve üç ay boyunca süregiden harplerin ardından Çaka Bey kuşatmaya daha fazla dayanamayacağını düşünerek İoannes Doukas ile bir barış yaparak İzmir'e dönmek üzere yola çıkmak istemiştir. Rum tarafından kendisine saldırılmayacağına dair kesin güvence talebinde bulunmasının

³⁹ Kurat 1966, 42-43

⁴⁰ Komnena 2021, 254

⁴¹ Komnena 2021, 254

⁴² Kurat 1966, 43

⁴³ Komnena 2021, 254; İlgürel 1993, 186-188; Kurat 1966, 44

ardından taraflar arasında bir rehin takası gerçekleştirilerek İzmir Bey'i adadan ayrılmıştır. Lakin bu esnada Konstantinos Dalassenos, Doukas ile Çaka arasındaki antlaşmaya uymayarak Türk donanmasının henüz demir almamış olan kısımlarına saldırarak gemilerden birçoğunu ele geçirmiştir. Bizans tarafının muhtemelen antlaşmaya uymayacağını önceden sezmiş olan İzmir Bey'i ise donanmasındaki hafif gemilerden biri ile hızlıca İzmir'e ulaşarak tekrardan güç toplamaya başlamıştır.⁴⁴

Çaka Bey'e karşı yürütülen bu başarılı hareketin ardından İoannes Doukas evvelden İzmir Bey'i tarafından ele geçirilmiş olan Samos/Sisam ve birtakım adaları ele geçirerek Konstantinopolis'e geri dönmüştür.⁴⁵ Bu başarısından dolayı Ohrida Başpiskoposu tarafından kendisine bir mektup yollanan İoannes Doukas "*Ejderhanın başını sulara ezdiği*" için onun tarafından övülmüştür⁴⁶

Çaka Bey İzmir'e dönüşünün ardından Droman denilen (Hücum) gemileri ile tek dizi ve üç dizi kürekli gemiler hazırlatarak tekrardan güçlendirmiş olduğu donanması ile İoannes Doukas'ın zapt etmiş olduğu adları geri alarak Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos üzerinde yeniden hakimiyet kurmuştur.⁴⁷ Midilli yenilgisinin yaralarının sarılmasının ardından hedefi muhtemelen Trakya'yı geçerek Konstantinopolis'e ulaşmak olan Çaka Bey⁴⁸ tekrardan bir gemi inşa faaliyeti başlatarak donanmasını büyütme girişimiştir. Bir yandan bu inşa faaliyeti sürerken diğer yandan hem Bizans hem de İzmir Bey'i için çok stratejik olan Abydos şehrini karadan kuşatma altına almıştır. Bu haberin kendisine ulaşması üzerine İmparator derhal Konstantinos Dalassenos'u buyruğundaki güçlerini Abydos'a yollamıştır. Bizans kuvvetleri deniz üzerinden bölgeye intikal ederlerken diğer yandan da İmparator I. Alexios tarafından kayınpederine karşı kıskırtılmış olan Sultan I. Kılıçarslan'da Çaka Bey'e karşı yola çıkarak Abydos'a doğru ilerlemiştir. Hem Bizans kuvvetleri hem de Selçuklular tarafından etrafi çevrilmiş olan İzmir Bey'i bu vaziyette damadı ile görüşmeye karar vererek I. Kılıçarslan'ın yanına gitmiş ancak burada onun için düzenlenmiş olan bir

⁴⁴ Komnena 2021, 254-256

⁴⁵ Komnena 2021, 256

⁴⁶ Gautier 1970, 15; Mullett 2016, 360

⁴⁷ Komnena 2021, 258; Kurat 1966, 49

⁴⁸ İlgürel 1993, 186-188

ziyafet esnasında bizzat Selçuklu Sultan'ı tarafından hayatına son verilmiştir.⁴⁹

İzmir beyliği kurucusu Çaka Bey'in vefatının ardından haçlı seferlerine kadar bir müddet daha siyasi varlığını sürdürmüştür.⁵⁰ Ancak Komnena'nın eserinde Çaka'nın vefatından sonraki süreçte İzmir ve ona bağlı adaların hakimi olarak bir kez daha Çaka ismi zikredilmiştir, burada oluşan kafa karışıklığı ile alakalı olarak Steven Runciman'ın görüşü eserde ikinci defa ortaya çıkan Çaka'nın, Çaka Bey'in İbn Çaka olarak bilinen oğlu olduğu ve Anna Komnena tarafından direkt olarak Çaka şeklinde kullanıldığı yönündedir.⁵¹ İmparator I. Alexios Haçlı Seferleri vasıtası ile İznik'i ele geçirmesinin ardından aynı yıl içerisinde İzmir'i de hem kara hem de denizden kuşattırması ve şehirdekilerin dışarıdan bir yardım gelmesinin mümkün olmadığını anlaması üzerine Bizans kuvvetlerine şehri teslim etseler de çıkan bir kargaşa esnasında yaklaşık 10.000 kişi askerler tarafından katledilmiş⁵² ve İzmir Beyliğinin de siyasi yaşamı son bulmuştur.

SONUÇ

Çaka Bey'in Anadolu'daki Türk akınları ile başlayan serüveni arzu etmediği şekilde onu tarihin görmüş olduğu en köklü İmparatorluklardan birisi olan Roma'nın soyluları arasına sokmuş lakin Çaka burada geçirdiği sürenin ardından soyunun hasletlerinden biri olan egemen olma ülküsü ile Bizzat bu köklü devletin başına geçmek adına bir mücadeleye girişmiştir. Onun şahsiyeti ile alakalı olarak Rus araştırmacı V. Vasilievsky: *“Çaka, şahsında barbarların atılgan cüretkarlığıyla Bizans eğitim sisteminin inceliğini ve o dönemin Doğu Avrupa siyasi ilişkilerinin mütakamil bilgisini birleştirmiş Bizans'a düşman birisiydi.”*⁵³ diye yazar, bizce de İmparatorluğun geçirmekte olduğu iç mali bunalım ve devlet sistemindeki yıpranma ile dış tehditlerin yaratmış olduğu sallantılı devre Çaka Bey tarafından sarayda geçirdiği dönem ve sonrasında çok iyi tahlil edilmiş ve attığı bütün adımlar da cesaretinin yanı sıra sahip olduğu öngörü ve üstün devlet adamlığının eseri olarak ona bu büyük devlet karşısında önemli başarılar getirmiştir. Zira yukarıda da zikrettiğimiz üzere son anda I. Alexios tarafından kışkırtılan Sultan I. Kılıçarslan faktörü olmasa

⁴⁹ Komnena 2021, 258-259

⁵⁰ Ayönü 2009, 5

⁵¹ Runciman 2019, 60

⁵² Ayönü 2009, 5

⁵³ Vasiliev 2017, 440

muhtemelen İzmir Beyliğinin siyasi yaşamı çok daha farklı seyredecek ve Bizans'ı tehdit eden bir güç olarak varlığını sürdürmeye devam edecekti. Ancak burada Bizans'ın köklü diplomasi geleneği ve I. Alexios'un şahsi kabiliyeti bu tehdidi bertaraf etmeyi başarabilmiştir. Peçeneklere karşı Kumanların desteği, Çaka'ya karşı Selçukluların desteği ve de Selçuklulara karşı da Haçlı Seferlerinin başarılı kullanımı Alexios'un saltanatının ilk 15 yıllık sürecinde yok olmanın eşiğine gelmiş bir devletin yaşam süresini uzatarak 1453 yılında Osmanlılar tarafından tamamen ortadan kaldırılana kadar siyasi varlığını sürdürmesine olanak tanımıştır.

KAYNAKÇA

Ayönü 2009 Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hakimiyetinin Başlaması", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt IX, Sayı 1, 2009

Gautier 1970 Paul Gautier. "Diatribes de Jean l'Oxite contre Alexis Ier Comnène". In: Revue des études byzantines, tome 28, 1970

Güneş 2023 Cüneyt Güneş, "On Birinci Yüzyılda Bir Keşişin İzinden: Patmoslu Christodoulos ve Güneybatı Anadolu'nun Türkleşmesiyle İlgili Bazı Tespitler", Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, C. 6/1, 2023

Haldon 2017 John F. Haldon, Bizans Tarih Atlası, çev. Ali Özdamar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017

İlgürel 1993 Mücteba İlgürel, Çaka Bey, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, 1993

Komnena 2021 Anna Komnena, Alexiad, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2021

Kurat 1966 Akdes Nimet Kurat, Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların ilk Türk Beyi M.S. 1081-1096, Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü, Seri IX-Sayı B2, Ankara, 1966

Laiou ve Morisson 2020 Angeliki E. Laiou-Cécile Morrison, Bizans Ekonomisi, çev. Bahattin Bayram, Runik Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020

Mullett 2016 Margeret Mullett, Theophylact of Ochrid Reading The Letters Of A Byzantine Archbishop, Routledge Taylor & Francis Group, London & Newyork, 2016

Nicol 2000 Donald M. Nicol, Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine, çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000

Oikonomides 2002 Nicholas Oikonomides, “The Role of the Byzantine State in the Economy (The Economic History of Byzantium From the Seventh through the Fifteen Century)”, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks Studies XXXIX, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C, U.S.A, 2002

Ostrogorsky 2017 Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017

Runciman 2019 Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi I. Cilt, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019

Thomas ve Hero 2000 John Philip Thomas- Angela Constantinides Hero, Byzantine Monastic Foundation Documents A Complete Translation of the Surviving Founders’ Typika and Testaments Vol 1, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C, 2000

Vasiliev 2017 A.A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017

Zonaras 2008 İoannes Zonaras, Tarihlerin Özeti, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008